

De publieke opinie over natuur en natuurbeleid

Een landsdekkende enquête onder de Nederlandse bevolking bracht aan het licht wat de publieke opinie is over natuur en natuurbeleid. Natuur wordt breed gedragen, maar vormt voor de meerderheid geen acuut probleem. Het behoud van natuur wordt gezien als een gedeelde verantwoordelijkheid, maar in het beheer vindt men niet iedereen even deskundig. Kennis van de natuur is redelijk aanwezig; de kennis van het natuurbeleid loopt daarbij achter.

Draagvlak, d.w.z. steun binnen de samenleving voor omgevingskwaliteiten die we "natuur" noe-

men, komt niet vanzelf. Het ontstaat binnen de samenleving, onder invloed van allerlei maatschappelijke ontwikkelingen. Sommige hebben te maken met veranderingen in waardenoriëntaties, met daarin een groeiend besef van natuurwaarden. We noemen dat cultureel draagvlak. Heimans en Thijsse waren meesters in het overdragen van dit - oorspronkelijk elitaire - besef aan brede lagen van de bevolking. Zij vonden dat natuurervaring een manier van denken moest worden en deel moest gaan uitmaken van het dagelijks bestaan. Heimans en Thijsse deden er alles aan om de ontmoeting met de natuur tot een populaire "natuursport" te maken (kader).

Daarnaast moeten er in de sa-

menleving gunstige kansen voor dit culturele draagvlak zijn. Daartoe hoort bijvoorbeeld een krachtig overheidsbeleid, dus een politiek draagvlak voor natuur. En als natuurwaarden een pijler voor economische activiteiten kunnen worden, ontstaat er ook economisch draagvlak (ecotoerisme).

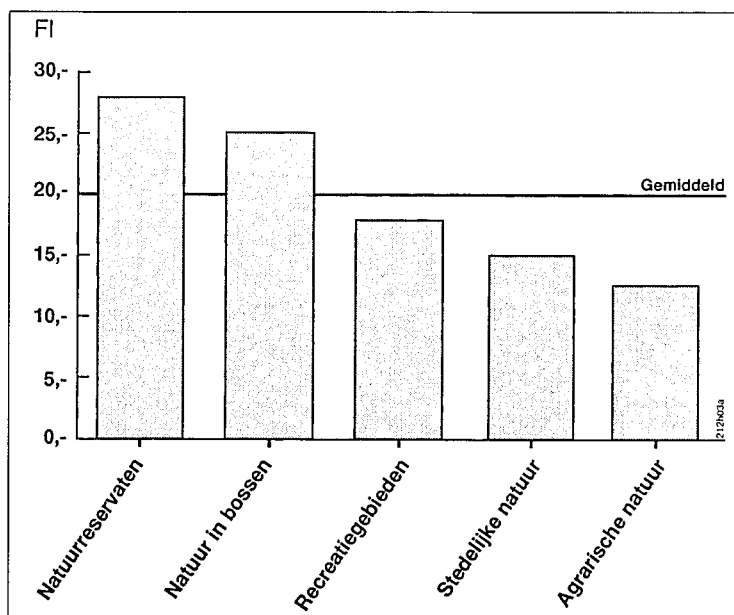
Zo zijn er veel soorten draagvlak. We beperken ons tot het publieke draagvlak. Publiek draagvlak omschrijven we hier als het aggregaat van kennis en opvattingen van 2000 individuele Nederlanders, die over de betekenis van natuur in hun eigen bestaan en over het natuurbeleid zijn geïnterviewd. Dit noemen we ook wel de "publieke opinie" over natuur en natuurbeleid. De publieke opinie speelt een grote rol in het maatschappelijke leven en de politieke besluitvorming. Het gaat namelijk niet om willekeurige, persoonlijke meningen van mensen maar - omdat de uitkomsten berusten op een grote representatieve steekproef onder de bevolking - om de stem van de achterban.

Dit artikel gaat vooral over natuur en niet over bossen. Bossen blijken in ons onderzoek in hoge mate synoniem aan natuur te zijn. Iedereen vindt bossen natuur en niet zomaar een beetje natuur. Misschien zijn bossen voor de beheerders een eenduidige categorie, voor de bevolking zijn ze dat zeker niet. Het gaat om een veelomvattend begrip, een containerbegrip dat vele functies voor mensen vervult en dat door hen uitermate positief wordt gewaardeerd. Voor bossen bestaan dan ook weinig gelijkwaardige alternatieven. Bossen vormen met natuurreservaten de belangrijkste soort natuur (figuur 1).

Heimans en Thijsse zorgden in twee opzichten voor een doorbraak naar breder besef en behoud van natuur:

- In de eerste plaats verliet de natuur de studeerkamer van deftige geleerden. De wetenschappelijke bestudering van (ten dele zelf geschoten) opgezette dieren of vogels en gedroogde planten ("museumbiologie") ontwikkelde zich tot de veldbiologie, waarvoor kenmerkend is dat zij planten en dieren in hun eigen leefomgeving bestudeert. Wetenschappelijke interesse en het genieten van de "vrije" natuur gingen daardoor meer hand in hand lopen. De natuur werd 'levende' natuur voor een bredere schare onderzoekers en een aanzwellende lekenbeweging van liefhebbers. Zij gingen in hun systematische studies rekening houden met de kwetsbaarheid van die natuur. Het was in het belang van hun studies dat er een zo groot mogelijke verscheidenheid van natuurgebieden gehandhaafd bleef.

- In de tweede plaats kwamen Heimans en Thijsse op voor een *in situ* natuurbeleving met een andere doelstelling. Zij benadrukten de 'immanente', d.w.z. esthetische en ethische, waarde van de natuur waarvan alle lagen van de bevolking konden genieten omdat deze onafhankelijk zou zijn van politieke, economische of godsdienstige scheidingslijnen binnen de samenleving. Zij wezen op het boeiende karakter van de natuur, het genot van het concrete waarnemen. Zij propageerden de natuur "voor kennis, kunst en levensvreugd", als een sport, de "natuursport" die zowel in de stad als in het buitengebied beoefend kon worden.

Figuur 1. Waardering van natuur, uitgedrukt in de verdeling van f 100 miljoen over vijf categorieën natuur

indicatoren:

- A. Draagvlak voor natuur
  - grondhoudingen over natuur
  - natuurbeelden
  - probleemperceptie
  - offer- en actiebereidheid
- B. Draagvlak voor natuurbeleid
  - steun voor beleidsdoelen
  - inzet van instrumenten
  - kennis van natuur en natuurbeleid
  - wie dragen verantwoordelijkheid voor natuur
  - imago (deskundigheid) van natuurbeheerders
  - achterban van het natuurbeleid

Bossen worden zo algemeen en positief gewaardeerd dat we geen verband konden vinden met bevolkingskenmerken als verstedelijkingsgraad, boer of niet-boer, geslacht, lidmaatschap van natuurbeschermingsorganisaties en opvattingen over bijvoorbeeld beleidsprioriteiten. Slechts met leeftijd bestaat een zwak verband: jongeren vinden bossen nog iets belangrijker dan de rest van de bevolking. We beschouwen bossen in deze bijdrage primair als natuur.

Publiek draagvlak voor natuur

In ons onderzoek is gewerkt met indicatoren voor draagvlak. Door meerdere indicatoren te gebruiken zijn we in staat om uitspraken te nuanceren, bijvoorbeeld dat er onvoldoende draagvlak voor behoud van biodiversiteit zou zijn onder (delen van) de bevolking (Leven in verscheidenheid (1997: 15)). Er kan namelijk een zeer positieve houding bestaan tegen-

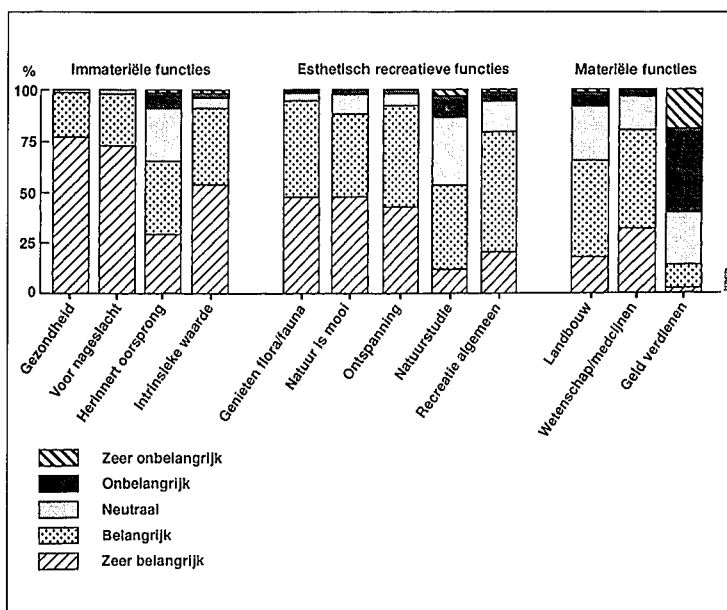
over behoud van natuurwaarden, tegelijk een matige offerbereidheid en slechts een geringe participatie in actief natuurbeheer. Ook stellen indicatoren ons in staat om een gecompliceerd begrip als draagvlak te meten.

We onderscheiden de volgende

Grondhoudingen

Grondhoudingen zijn fundamentele opvattingen over de betekenis van natuur voor de mens. Ze zijn relatief stabiel en duurzaam. Grondhoudingen gaan over de verhouding mens-natuur en werken door in keuzes en gedrag. Maar ze zijn daarin weinig nauwkeurig omdat een grondhouding

Figuur 2: Functies van de natuur

Natuurbeeld	Score	Elementen	Spontane natuur	Productie-natuur	Aangelegde natuur	Gedomesticeerd natuur
'Echte natuur'	1,0	zee zon wind	klein wild wilde planten weldevogels mossen insecten schimmels stadsvogels akkeronkruiden			
	1,5			landschap weellanden	bosjes/hout- wallen	
'Beetje natuur'	2,0			akkers	wegbeplan- ting	koeien & varkens
	2,5				particuliere tuinen	honden & katten
					volkstuinten	kamerplanten
'Geen natuur'	3,0					

Figuur 3: Natuurbeelden en echte en geen echte natuur

daarvoor een te brede betekenis.

Is natuur een probleem?

Is natuur voor mensen ook een probleem? We hebben het dan over de probleemperceptie. Natuur kan zowel kwalitatief als kwantitatief een probleem zijn. Bij het eerste kunnen we denken aan veranderingen in soorten natuur. Die veranderingen blijken erg mee te vallen: de meeste mensen hebben in natuur in de eigen woonomgeving, in de agrarische natuur en de natuurgebieden in de afgelopen vijf tot tien jaar nauwelijks of alleen enige verandering zien optreden. Die veranderingen zijn bovendien niet eenduidig. Er worden negatieve ontwikkelingen genoemd zoals de toename van lawaai en meer drukte in de natuurgebieden. Maar ook zijn er positieve veranderingen, bijvoorbeeld meer vogels en meer variatie.

Wat betreft de kwantiteit van de natuur is gevraagd of men een tekort aan natuur ervaart. Dat tekort valt mee: 38% vindt dat er een tekort is aan natuur in Nederland. Voor de natuur in de eigen woonomgeving is dat zelfs nog minder: 23%. Bij de woonomgeving moeten we wel onderscheid maken naar verstedelijingsgraad: in de grote steden is het percentage dat een tekort ervaart hoger (41%). Ook in andere delen van het land dan de Randstad is er soms behoefte aan meer natuur. Natuur is kwalitatief en kwantitatief niet zonder problemen, maar vormt voor de meerderheid van de bevolking geen acuut probleem.

Offerbereidheid

Bezorgdheid over en verantwoordelijkheid dragen voor het in-

nog ruimte laat voor talloze gedragsmogelijkheden. Ze zijn dan ook vooral een interpretatiekader: natuur wordt op basis van grondhoudingen een zinvolle categorie voor mensen en het kader verschaft mensen een antwoord op waarom-vragen, bijvoorbeeld waarom natuur waardevol is. De resultaten van de enquête wijzen op een grondhouding waarin de mens zich niet buiten of boven de natuur mag plaatsen. Natuur is niet bedreigend, maar moet ook niet afgeschermd worden van menselijke interventie. De meeste mensen wensen geen dominantie of ondergeschiktheid, maar zien de natuur als partner. Antropocentrisch ingestelde mensen, die vinden dat de mens mag heersen over de natuur, vormen een minderheid (22%). Ingrijpen mag, als dit maar is afgestemd op wat de natuur kan verdragen.

Grondhoudingen omvatten ook opvattingen over de functies die natuur vervult. Uit die opvattingen of natuurvisies komt naar voren dat natuur veel functies voor mensen heeft. De immateriële functies blijken in het algemeen aanmerkelijk belangrijker dan de materiële functies, het economisch nut. Daartussenin worden de esthetisch-recreatieve functies ge-

plaatst (figuur 2). Natuur wordt het belangrijkste gevonden voor het fysieke en geestelijke welzijn.

Natuurbeelden

Wat is natuur? Om dat te achterhalen hebben we aan de Nederlandse bevolking 35 concrete verschijningsvormen van natuur voorgelegd, met de vraag of deze echte natuur, een beetje natuur of geen natuur zijn. Daaruit komt een heel breed natuurbegrip naar voren: heel veel natuur is tevens echte natuur. Om te achterhalen of mensen binnen dat brede begrip ook verschillende natuurbeelden onderscheiden, is op de antwoorden een factoranalyse uitgevoerd. Uit de analyse komen vijf natuurbeelden tevoorschijn. De indeling lijkt vooral samen te hangen met de mate van natuurlijkheid onder invloed van het ingrijpen door de mens. Een bepaalde categorie, bijvoorbeeld aangelegde natuur, kan dan ook nog een verscheidenheid van concrete soorten natuur omvatten (figuur 3). Opvallend is dat een begrip als landschap in de categorie productienatuur valt, terwijl bijvoorbeeld het bos niet onder één bepaalde categorie is terug te vinden: kennelijk hebben bossen

standhouden van natuur betekent dat men er iets voor over moet hebben. Bijvoorbeeld dat beperkingen in het gebruik van de natuur worden geaccepteerd of dat men financieel bijdraagt aan maatregelen voor behoud en beheer. Dat de offerbereidheid vrij groot is blijkt uit steun voor een aantal beheermaatregelen. Slechts een kwart van de bevolking vindt dat alle natuurgebieden toegankelijk moeten zijn (24%) en 81% steunt voorstellen voor het afsluiten natuurgebieden en bossen als dat voor het behoud van het natuurlijk evenwicht noodzakelijk is. Ook is er de intentie om voor natuur te betalen, maar de bereidheid daartoe hangt sterk af van de concrete vorm die dat krijgt. Bijvoorbeeld meer belasting betalen is zeer discutabel. Er zijn tegenstanders en voorstanders; de laatsten denken aan een bedrag tussen de f 50,- en f 200,- per jaar. Hogere prijzen voor natuurvriendelijke producten genieten meer steun. Toegangsgeld heffen voor natuurgebieden is een andere mogelijkheid. Een flinke minderheid (42%) voelt wel voor een klein bedrag, maar nog iets meer mensen (47%) zijn tegen. Zij vinden dat de kosten van het beheer collectief gedragen moeten worden.

Het Sociaal en Cultureel Planbureau heeft onderzoek gedaan naar de offerbereidheid voor milieu (Becker et al., 1996). Vergelijken met onze uitkomsten voor natuur blijkt dat de offerbereidheid voor milieu nog groter is. Wellicht omdat milieu meer nog dan natuur samenhangt met de gezondheid van huidige en toekomstige generaties.

Actiebereidheid

Mensen kunnen op allerlei manieren steun geven aan het in-

Figuur 4: Verdeling van f 100 miljoen over vijf maatregelen.

standhouden van natuur. De meesten doen dat op een vrij passieve wijze, door bijvoorbeeld lid te worden van een natuurbeschermingsorganisatie of als recreant de bossen in te gaan. Ze genieten dan van natuurwaarden in de omgeving, maar leveren daarmee nog geen actieve bijdrage aan het instandhouden ervan. Recreanten en toeristen consumeren als het ware natuur en als dat massaal geschiedt kan dat zelfs aanmerkelijke schade aan de natuur toebrengen. Het draagvlakonderzoek concentreerde zich op degenen die een actieve rol spelen in het behoud en beheer; die dus natuur ook helpen 'produceren' en reproduceren binnen de samenleving. Ongeveer 8% van de Nederlandse bevolking kan worden gerekend tot de harde kern voor natuurbehoud en natuurbeheer. Zij geven vorm aan het actieve draagvlak voor natuur en bij elkaar zijn dat een kleine 1 miljoen volwassen burgers. Ze verrichten vele soorten vrijwilligerswerk. Ze komen voor de natuur op, zowel in het veld (bijvoorbeeld vrijwilligerswerk in het landschapson-

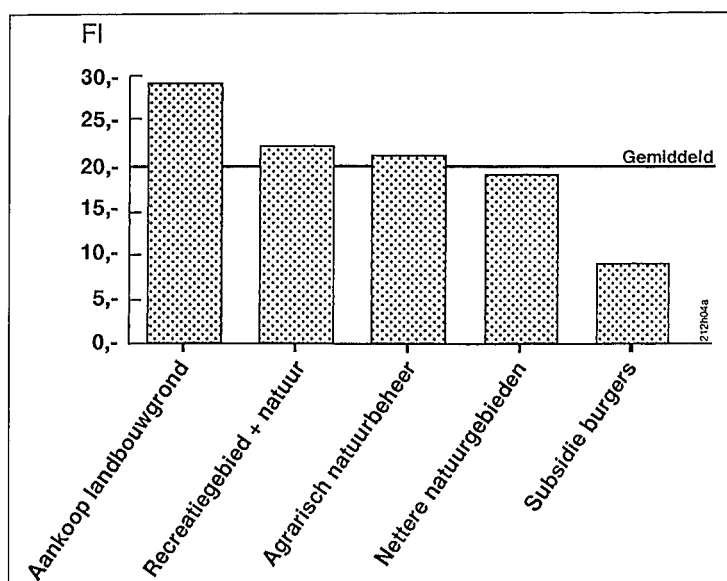
derhoud) als door te werken aan meer kansen voor natuurbehoud binnen de samenleving door natuureducatie of bestuurlijk werk.

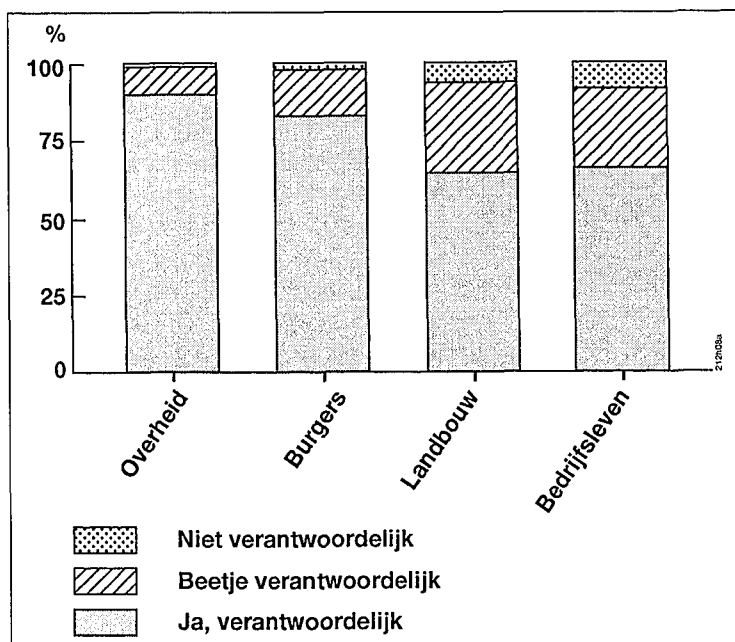
De enquêtegegevens stellen ons in staat om een duidelijk profiel te schetsen van deze kopgroep. Ze hebben vaak een hoger opleidingsniveau, denken progressiever, wonen vaker op het platteland, zijn tussen de 30 en 70 jaar oud, beschikken over meer kennis van de natuur en doen meer aan natuurrecreatie. Vooral opvallend is dat actiebereidheid geen echt stadse activiteit is: de kopgroep is beter in het buitengebied vertegenwoordigd. De feitelijke aanwezigheid van natuur in de nabije omgeving lijkt daarmee een factor van betekenis om mensen te mobiliseren voor het behoud van natuurwaarden.

Draagvlak voor natuurbeleid

Doelen en kennis van beleid

De politiek stelt prioriteiten en deze liggen in het Natuurbeleidsplan van de rijksoverheid bij drie

Figuur 5: Imago (dragen van verantwoordelijkheid) van vier groepen factoren.

doelen. Er bestaat grote instemming met deze beleidsdoelen die direct of indirect op het beschermen van de biodiversiteit zijn gericht: beschermen van zeldzame soorten, ongestoorde ontwikkeling, maximale verscheidenheid. De overheid wil graag dat de bevolking meer verantwoordelijkheid gaat voelen voor deze natuur. Maar als het aankomt op de verdeling van subsidiegelden wordt door dezelfde bevolking genuanceerder gedacht. Uitgaande van een budget van 100 miljoen gulden is gevraagd welke maatregelen prioriteit hebben (fig. 4).

Burgers wensen hun belastinggeld niet in te zetten op één soort natuur of een groep uit de samenleving. Het hoogst scoort de aankoop van landbouwgrond voor natuurontwikkeling, maar de verschillen met de overige bestemmingen zijn niet erg groot. Subsidies aan individuele burgers moeten echter bescheiden blijven: kennelijk gaat men er van uit dat iedere burger een zorg-

plicht voor natuur heeft en dat deze niet door veel overheids-geld gesteund hoeft te worden. Ook voor boeren geldt het beginsel van zorgplicht: een ruime meerderheid vindt het juist dat beschermende maatregelen ook voor boeren opgaan. Tegen aankoop van landbouwgrond is slechts 15%, maar onteigening gaat de meeste mensen te ver. Slechts 10% is voor onteigening. Boeren dienen bovendien gecompenseerd te worden voor de aanpassingen in hun bedrijfsvoering.

Het kennisniveau van de bevolking wat betreft algemene natuurkennis viel niet tegen, de kennis van beleidsconcepten als de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) echter wel: 72% had nog nooit van de EHS gehoord, 15% was er mee bekend maar kon geen goede omschrijving geven, 13% gaf een correcte omschrijving.

Verantwoordelijkheid voor natuur

Natuur heeft pijlers in de samen-

leving nodig die zorgdragen voor het behoud en beheer van natuur. We onderscheiden vier groepen actoren: overheid, burgers, landbouw en bedrijfsleven. De Nederlandse bevolking geeft aan alle groepen een verantwoordelijkheid voor het instandhouden van natuurwaarden, met de overheid als primus inter pares. Dat betekent dat de natuur wordt gezien als een collectief cultuurogoed. Het behoud van natuur is een gedeelde verantwoordelijkheid. Maar in het beheer van natuur wordt niet iedereen als even deskundig gezien (figuren 5 en 6).

Gemeten naar de mate van deskundigheid is het imago van de terreinbeherende organisaties zeer positief. Het vrijwilligerswerk heeft ook een redelijk imago, maar over boeren en vooral jagers wordt minder gunstig gedacht. De Nederlandse bevolking is in het algemeen tegen de jacht. De jacht ten behoeve van ecologisch beheer wordt nog wel gesteund, door een kleine meerderheid (60%). Jacht om de opbrengstschade in de landbouw te beperken vindt veel minder voorstanders (20%), terwijl de plezierjacht slechts 3% medestanders kent.

Achterban van het natuurbeleid

De achterban van het natuurbeleid is heterogeen en bestaat uit vier segmenten:

1. Sympathisanten (46%)

Zij steunen het beleid volledig. Kenmerken van deze categorie zijn: meer opleiding, progressieve politieke denkbeelden, woonachtig in de Randstad, minder ouderen en natuurvriendelijker gedrag.

2. Recreatienatuur (25%)

Figuur 6: Imago (deskundigheid) van vier groepen beheerders.

Deze categorie steunt het natuurbeleid vanwege de recreatieve functie van natuur. Kenmerken zijn: meer vrouwen, een lager opleidingsniveau, minder kennis van de natuur.

3. Landbouwnatuur (14%)

Dit segment benadrukt het belang van de verscheidenheid van natuurwaarden in agrarische gebieden. De achterban is meer woonachtig in noord-Nederland, heeft minder opleiding genoten, is ouder en bestaat meer uit vrouwen.

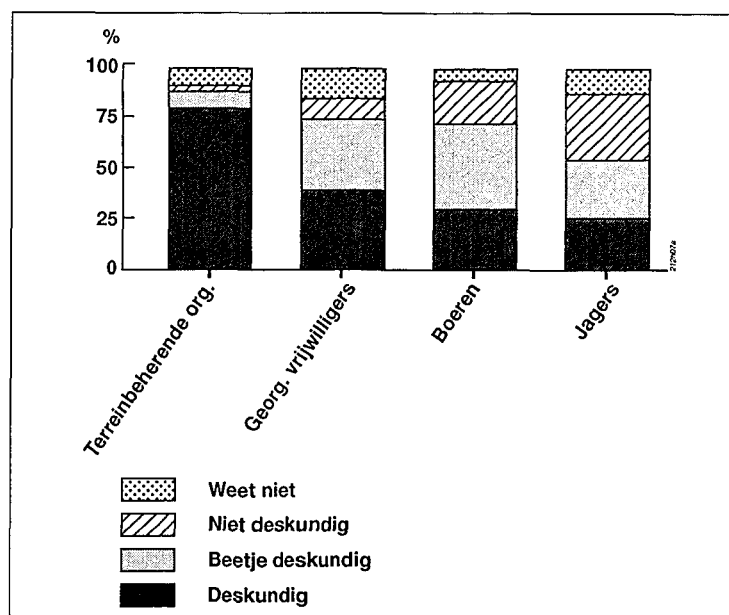
4 Onverschilligen (14%)

Daarin zijn de vrouwen oververtegenwoordigd en is zuid-Nederland ondervertegenwoordigd. Dit segment kiest traditioneel en aan een krachtig overheidsbeleid heeft men minder behoefte.

Publieke opinie en natuurbeleid: enige knelpunten

Tot slot een aantal onderwerpen dat naar onze mening in de discussie over natuurparticipatie en natuurbeleid meer aandacht heeft.

– Er bestaat een dominante natuurvisie, met een natuur die belangrijk is voor het fysieke en geestelijke welzijn, voor gezondheid, intrinsieke waarde en nageslacht. Deze visie is kenmerkend voor een verstedelijkte, industriële samenleving. De enquêteresultaten wijzen op een aanmerkelijke afstand tussen de grote meerderheid van de bevolking met een stedelijke achtergrond die zich niet meer druk hoeft te maken over het belang van de materiële natuurfuncties, en minderheidsgroepen die direct afhankelijk zijn van de natuur als economische hulpbron (in het bijzonder boeren). Het verschil zit

behoorlijk diep, namelijk in de grondhoudingen en percepties van een geromantiseerde natuur versus nutsnatuur. De relatie landbouw-natuur is niet alleen een ecologisch en economisch probleem, maar ook een cultureel probleem. Voor een werkelijk breedgedragen natuurbeleid zullen deze verschillen verzacht moeten worden.

– Draagvlak voor commercialisering en vermarkting van agrarische natuur is niet bij voorbaat aanwezig. Agrarische natuur wordt minder gesteund dan spontane natuur. Het imago, d.w.z. de toegekende professionaliteit aan boeren is vrij laag. Agrarisch natuurbeheer als compensatie is wel acceptabel, maar als aanvullende bestaansbron voor boeren zeker niet vanzelfsprekend want net als andere burgers hebben zij een zorgplicht die niet bij voorbaat betaald hoeft te worden. Natuurbetaling vereist een sterke legitimering die boeren bijvoorbeeld kunnen waarmaken door naast het aanvaarden van de

zorg voor een aantrekkelijk landschap ook aantoonbaar gezond voedsel te produceren.

– Natuur is zowel in kwalitatieve als in kwantitatieve zin geen acuut probleem. Er wordt geen groot tekort ervaren en er worden naast negatieve ook positieve ontwikkelingen gesignaleerd. Bestaande natuur mag echter niet ingeleverd worden en extra natuur is in beginsel welkom. Maar het laatste niet tot elke prijs. Sociale criteria, zoals rechtvaardigheid, vrijwilligheid en leefbaarheid in een gebied gaan een grote rol spelen zodra een positieve grondhouding en algemene steun voor natuurbeleid ergens in Nederland omgezet moeten worden in meer ruimte voor natuur. Andere gedragskeuzes ten gunste van natuurontwikkeling en onvermijdelijke beperkingen in de keuzevrijheid zullen moeten indalen in de binding met natuur en landschap van de mensen in het betreffende gebied. Dat is een bestaande binding, waarin sociale en economische criteria al zijn afgestemd op de perceptie en

Motorrijders op Terschelling

Met Pinksteren komen al vele jaren motorrijders bij elkaar op Terschelling of Ameland. Zij beantwoorden aan het stereotype beeld dat wij van hen hebben: meestal een stevig postuur, tatoeages, stoer in leer gekleed. Maar wat hebben motorrijders op een eiland met veel natuur te zoeken? Onderzoekers van het Staring Centrum raapten hun moed bij elkaar en zijn naar ze toegestapt om te vragen naar hun motieven. Ze blijken niet of nauwelijks te rijden, brengen het grootste deel van de dag op de camping door. Ze komen niet voor de rust, het strand, het wad of de natuur. Het gaat hen om de sfeer van het dorp dat dichtbij de camping ligt. Het dorp is compact, klein, leuk, overzichtelijk. Het beslotene van de camping bevat hen en ze zijn vrij om hun tenten dicht bij elkaar te plaatsen. Er heerst een gevoel van veiligheid. De service op de camping is heel goed. Er wordt voor hen gelet op overlast en diefstal: de motor kan niet gestolen worden, ze kunnen veilig dronken worden en hun tent bereiken zonder onder een auto te komen. Motorrijders kennen een sterk groepsverband en zijn gehecht aan traditie. Het sociale groepsgebeuren is zeer belangrijk, waarin geen ruzies voorkomen, motorrijden en natuur weinig belangrijk zijn en waarin men vooral leuk met elkaar omgaat.

Bron: Coeterier et al., 1997

waardering van de omringende omgeving en die reeds verankerd is in sociale netwerken en gezamenlijke activiteiten.

– De kennis van de natuur is heel redelijk. De bevolking heeft een breed natuurbeeld en wenst meerdere vormen van beheer te steunen. De rijksoverheid stelt daar een selectief beleid tegenover als hoeder van bedreigde natuur. Daar kan nog een aanzienlijke afstand tussen bestaan. De kennis over een kernconcept als de EHS in het Natuurbeleidsplan is beperkt. De wens van de rijksoverheid, d.w.z. meer vermaatschappelijking van ecologische doelen, vereist een dubbele strategie. Enerzijds meer informatie en communicatie over de uitvoering én de gevolgen van

het specifieke natuurbeleid. Anderzijds een uitleg hoe het beleid voor meer biodiversiteit past in een breder en evenwichtig pakket van maatregelen voor de kwaliteit van de natuur in het algemeen.

– Het actieve draagvlak bestaat uit participatie van een bevolkingssegment met enigszins elitaire trekken. De participatie van jongeren in dat segment is lager dan van de volwassenen ouder dan 30 jaar. Jongeren hebben in hun bestaan nog geen echte keuzes gemaakt; sociale groepsprocessen met de daaraan verbonden zoek- en leerervaringen houden hen meer bezig dan natuur (Margadant-van Arcken, 1994). Draagvlak voor natuur zal daardoor nooit een gewonnen

race zijn, maar moet steeds bevochten worden door educatie en het bieden van uitdagingen. In feite hebben Heimans en Thijsses dit spoor een eeuw geleden al ontdekt en uitgezet.

– Hoe kan het draagvlak voor natuur worden verbreed? De ongeveer 8% harde kern zal niet snel vergroot kunnen worden tot meer dan de helft van de bevolking, dus 50%. Daarom is het raadzaam om niet alle kaarten te zetten op de natuurbescherming zelf en ook te denken aan het verbreden van de natuur als nevenfunctie. Dus het natuurvriendelijker maken van praktijken als recreatie en landbouw. Dit betekent een pleidooi voor meer inzicht in menselijke praktijken, waarin de betekenis van natuur vaak op heel subtiele en ook minder zichtbare wijze verbonden is met andere waarden die mensen in hun bestaan belangrijk vinden (kader).

Literatuur

- Becker, J.W., A. van der Broek, P. Dekker en M. Nas. 1996. Publieke opinie en milieu. Den Haag: SCP.
- Buijs, A.E. en C.M. Volker. 1997. Publiek draagvlak voor natuur en natuurbeleid. Wageningen: Staring Centrum (rapport 546)
- Coeterier, J.F., A.E. Buijs en L. Schöne. 1997. Waarde van de Wadden. Belevingsonderzoek in het Waddengebied. Wageningen: DLO-Staring Centrum.
- Leven in verscheidenheid. Advies voor het Stimuleringsprogramma Biodiversiteit. Rijswijk: RMNO en NRLO.
- Margadant-van Arcken, M. van. 1994. Natuur en milieu uit de eerste hand. Denkbeelden, belevingen en leerwensen van dertien- tot achttien-jarigen. Den Haag: Sdu.